

CONSIDERACIONS SOBRE ALGUNS SANITARIS DE LA SELVA

Manuel Maria ESCUDÉ i AIXELÀ

Ningú no podrà posar en dubte la bellesa natural de la comarca de la Selva. Les seves platges són conegudes arreu del món. Les seves muntanyes també han estat motiu de descripcions literàries. En l'aspecte geogràfic la Selva és una comarca afortunada i equilibrada. Però potser també ja és el moment de reivindicar el paper que ha jugat la seva gent en la història cultural i científica del nostre país.

Penso que cal estudiar el potencial humà que porten totes i cadascuna de les nostres comarques al progrés de la ciència i de la cultura. Ara i aquí concretarem aquest estudi fent una revisió de les principals figures de la medicina que o bé han nascut o bé han exercit a la comarca de la Selva.

Cal dir que la majoria d'aquests metges són dels segles XVIII i XIX, però amb anterioritat ja n'hem trobat alguns, i encara que no siguin massa coneguts creiem que s'han d'esmentar. Almenys amb motiu de celebrar-se aquí un congrés d'història de la medicina.

Honorar els nostres homes i a les seves aportacions és precisament una tasca prioritària dels nostres congressos.

Cal dir que fins el segle XVI, la comarca no aporta figures destacades, si més no, no han estat divulgades les seves trajectòries vitals. És doncs a partir del segle XVII quan ja disposem d'alguna figura que ens permetrà entrar en matèria.

Les primeres notícies de metges de la comarca són a Hostalric.

A l'Hostalric dels segles XVII i XVIII hi trobem dos catedràtics de medicina, Jacint Andreu i Josep Fornés o Forners.

Cronològicament el primer metge destacat que trobem és JACINT ANDREU, en el segle XVII. Nascut a Hostalric, estudià medicina a la Universitat de Barcelona, i fou catedràtic d'aquesta a mitjans del segle XVII (1654). Metge de cambra de Joan d'Àustria i Conseller de l'ajuntament de Barcelona (1663 i 1694). És autor d'un compendi de medicina pràctica publicat el 1678 amb un títol llarguíssim: "Practicae gotholanorum, pro curandis humanis corporis morbis descriptae juxtae medicinae rationales leges, quas posteris commendatas reliquerunt lucidiora

antiquitatis luminaria" (Barcelona, 1678). En el pròleg l'autor ens diu que aquest seria el primer volum, i que posteriorment en sortirien dos més. La realitat va ésser que mai no arribarien a publicar-se. Penso que és el moment oportú per animar a alguns dels presents per fer un estudi aprofundit d'aquest llibre i al mateix temps posar-lo en llengua catalana. Com a *Practica gotholanorum* fa referència a l'exercici pràctic de la medicina a Catalunya.

Precisament en aquesta línia de treball, des de fa uns anys, el Dr. Petit del centre Quirúrgic Sant Jordi, porta a cap una meritòria tasca de posar en català actual algunes de les aportacions científiques en el camp de la cardiologia, que van escriure els nostres metges en llatí. El desconeixement d'aquesta llengua per la majoria dels nostres metges fa que no puguem fer-ne una valoració crítica en el seu context. Així doncs les traduccions d'aquests texts posarà a l'abast d'una majoria, el pensament mèdic elaborat a Catalunya en els segles anteriors.

En el segle XVIII cal destacar a JOSEP FORNÉS també d'Hostalric. Catedràtic de Fisiologia Mèdica i membre del Consell de Cent entre 1713 i 1714. La seva atormentada biografia seria desgraciadament un antecent punyent per molts altres metges de centúries posteriors. Amb freqüència els esdeveniments polítics han estat un greu entrebanc en el desenvolupament científic de Catalunya. És per això que Fornés seria un paradigma d'aquesta desgraciada trajectòria.

Quan la Universitat de Barcelona fou traslladada a Cervera ell restà a Barcelona. Recordem que la Universitat havia estat suprimida per Felip V ran de la guerra de Successió i el decret de Nova Planta. La Universitat actuava a Cervera i els teòrics capdavanters de la nostra ciència es perdien en disquisicions filosòfiques en la capital de la Segarra. A Cervera hi havia facultat, però no hi havia malalts per a l'ensenyament, i això vol dir que tampoc no hi havia una pràctica i una experiència mèdica de prestigi. A Barcelona, en canvi, hi havia l'hospital de Santa Creu, per tant hi havia malalts i metges, però no hi havia facultat. La davallada del nostre nivell mèdic era lògica i prevista. De fet doncs Fornés i altres professors participaven d'un exili interior. És per això, que el 1754 Sanpons, Rigals, Steva, Güell, Soriano, i d'altres van demanar el restabliment de l'antic col·legi de medicina. És a dir demanen la restauració de la facultat. Aquesta petició no fou acceptada. Més tard es va aconsellar que de moment es conformessin en demanar una acadèmia, una institució simplement per reunir-se els metges, sense ànim docent. Aquesta petició va ser concedida el 1770, en crear-se la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Inicialment aquesta acadèmia havia de quedar desvinculada de la docència, però els fets pragmàtics de l'ensenyament mèdic van imposar-se. Allí van poder crear-se dues càtedres de Clínica Mèdica, cosa que ja l'aproximava a la petició que Fornés havia fet uns 30 anys abans. Serien Francesc Salvà i Campillo, i Vicenç Mitjavila i Fisonell, els dos primers encarregats d'aquestes càtedres. Els estudiants de medicina que es formaven a Cervera, debien seguir forçosament aquest curs de Clínica Mèdica que es feia a la Reial Acadèmia. I el prestigi que ben aviat van tenir aquestes dues càtedres va jugar un paper decisiu en la tornada de la facultat de medicina a Barcelona.

A part d'aquesta iniciativa, Fornés va destacar en el camp de l'epidemiologia.

El 1720, Fornés va ser comissionat per l'ajuntament de Barcelona, per estudiar la pesta de Montpeller i Marsella. Cinc anys més tard va escriure un tractat sobre la pesta, amb motiu d'aquell estudi. Segons Chinchilla, és una de les principals obres que de la pesta s'ha escrit a l'estat espanyol. Deu anys més tard viatjà per València, Saragossa i Madrid per analitzar els mètodes d'evitar la propagació de la tisi.

De Blanes podem citar Antoni Palau i Verdera (1734-1794) i Joan Francesc Bahí Fontseca.

Antoni Palau Verdera fou catedràtic del Jardí Botànic de Madrid (1773). Primer traductor i comentarista de les obres de Linné i Tournefort.

La tasca de Palau i Verdera va ser realment meritòria ja que va modernitzar els estudis de la botànica a casa nostra. La seva pacient labor i continuada durant molts anys va posar les investigacions de la ciència botànica a un gran nivell. La seva obra és justament recordada precisament en el Jardí Botànic Mar i Murtra d'aquesta població, amb una placa que rememora la seva aportació. Hem de recordar que l'esforç que va fer Linné, i que va adoptar Palau i Verdera, per classificar els regnes naturals, va impulsar d'una manera decisiva l'estudi de les ciències naturals. Per tant la medicina també se'n va veure beneficiada, ja que ran d'aquesta classificació de Linné, es va iniciar un moviment per fer una classificació de la patologia. El metge francès Boissier de Sauvages va ser l'iniciador en aquest camp, amb la seva coneguda nosotàxia, posant en marxa l'intent de classificar les malalties. Intent en el que doncs homes com Palau van ser realment pioners.

La seva principal obra és: "Explicación de la filosofía y fundamentos botánicos de Linneo, con la que se aclaran y entienden fácilmente las instituciones botánicas de Tournefort" (Part teòrica, Madrid, 1778), i la part pràctica són nou volums escrits entre 1784 i 1788.

Joan Francesc Bahí i Fontseca (1775-1841) ja és un personatge més conegut. Fill de metge blanenc, fou metge militar, botànic i epidemiòleg.

Entre altres càrrecs, fou catedràtic de botànica del Reial Col·legi de Cirurgia de Burgos. Però el 1804 s'aprova que en els col·legis de cirurgia només imparteixin classes els cirurgians. Els professors metges son separats de la docència. I encara que el 1799 li donen el títol de llicenciat en cirurgia mèdica, en suprimir les càtedres de botànica dels reials col·legis de cirurgia, fa que hagués de reorientar la seva vida, cap a l'estudi de l'epidemiologia.

Tot i això, Bahí fou designat el 1807 professor de l'escola de botànica i agricultura creada per la Junta de Comerç de Barcelona. Posteriorment fou metge de l'hospital militar de Barcelona. Va traduir el curs de botànica de Josef Plenck, féu estudis de la digital i va tenir una actuació destacada en la febre groga de 1821.

Precisament durant l'epidèmia de febre groga que es va desenvolupar a Barcelona durant el 1821, Bahí es va veure involucrat en una amarga polèmica. Aquell any s'inicià el trienni constitucional que portava una alenada de democràcia al nostre país. Però al mateix temps es va iniciar l'epidèmia que abans esmentàvem. Aleshores hi hagueren dos opinions divergents, sobre si aquesta epidèmia era o no contagiosa. Si acceptàvem que era contagiosa s'havia d'establir un cordó sanitari que dificultaria enormement el comerç i l'economia del nostre país. És per això que en un moment tan delicat des del punt de vista econòmic i polític, alguns metges barcelonins van declarar que la malaltia era autòctona i no contagiosa. En canvi els metges militars i entre ells Bahí i Fontseca, van alinear-se en els que consideraven que l'epidèmia era contagiosa, i que per tant el cordó sanitari-comercial era ineludible. Les masses de Barcelona van protestar i de la protesta van passar a la sublevació. Van anar a casa del Dr. Bahí amb tota classe d'amenaçes. Sortosament no el van trobar, i aleshores una figura que representava a Bahí, va ser arrossegada pels carrers de la ciutat, essent víctima de la ira i de les burles de la multitud. Bahí havia fugit de Barcelona.

Bahí és autor d'un formulari de terapèutica castrense escrit en llatí. Es poden trobar tres exemplars, un publicat l'any 1822, l'altre el 1823, i el tercer sense data. És un formulari mèdic confeccionat per l'ús de l'hospital militar de Barcelona. És important perquè la bibliografia existent en el camp dels formularis dels hospitals militars no és molt extensa, ni massa coneguda. També és autor d'un llibre titulat "La contagiosidad de la fiebre amarilla".

En aquest sentit volem recordar les últimes aportacions que ha fet el nostre amic Jose Manuel López Gómez que des de Burgos ha pogut seguir amb cert detall l'activitat de Bahí en aquella regió. També Josep M. Massons en la seva obra sobre la història de la sanitat militar espanyola recorda en diferents moments aquest metge de Blanes.

Una de les figures més conegudes sorgirà de Lloret: Francesc Campderà i Camins (1793-1862). Durant la seva joventut es va veure involucrat en la guerra del francès. Fet presoner el van portar a França, però un cop alliberat estudià medicina a la Fundació Bruguera de Montpeller entre els anys 1814 i 1819.

Hem de recordar que el metge gironí Joan Bruguera va morir a Montpeller el 1452, i que dotze anys més tard, la seva vídua, en compliment de la voluntat del seu marit va fundar la Fundació Bruguera, amb l'objectiu de dotar dues beques per a estudiants gironins a Montpeller. Setanta-dos alumnes van beneficiar-se de la beca. La institució va durar fins el 1832. La majoria procedien de Girona. Tres són els col·legials que segons Ramon Alcalde procedien de la Selva: Joan Bonfill de Caldes de Malavella (el més antic de l'any 1530), Salvador Vila i Canals d'Amer (entre els anys 1788 i 1791), que va presentar el 1791 un assaig mèdico-quirúrgic sobre les erisipeles, i Francesc Campderà. Francesc Campderà va tenir una sòlida formació en botànica. A Montpeller ja substitueix al professor Dunal a la direcció del jardí botànic, i a més volia fer una classificació de les malalties a manera com

s'havia fet la classificació de les plantes, seguint precisament les pautes de Palau i Verdera.

Va exercir la seva carrera a Lloret (durant 43 anys) on va fundar l'any 1844 un manicomí particular (el primer de l'estat espanyol): La Torre Lluànica de Lloret. Es creà per millorar les condicions dels malalts mentals, i aplicar el mètode de "non restraint". Campderà serà substituït en la direcció del manicomí pel seu fill Francesc Campderà i Parés i posteriorment pel seu nebot Joaquim Bernat i Campderà. Aquest últim havia nascut a Lloret i va morir a la seva ciutat nadiua el 1897 quan només tenia 28 anys. S'havia llicenciat en medicina el 1892. Amplià estudis a París junt amb Magnan. Col·laborà en la revista "La Enciclopedia" i va fer treballs sobre la paràlisi general progressiva.

Francesc Campderà amb l'ajuda de Jaume Isern i Colomer, cec de naixement de Mataró, és un dels pioners de l'ensenyament dels cecs a Catalunya. Primer va ensenyar al seu deixeble de viva veu el nom de les lletres per ordre alfabètic, i després va fer construir unes làmines de llauna amb lletres petites de relleu soldades a elles, fent que Isern s'acostumés a la seva configuració. En tres dies sembla que va aprendre l'alfabet. Aquest mètode modificat i simplificat ens portaria al Braille.

També va fer treballs en el camp de l'estadística: "Indagación estadística acerca de la reproducción y mortandad en la ciudad de Gerona y en la villa de Lloret de Mar en el siglo último y en los siete primeros años del actual" (Barcelona, 1849). Considera els llibres parroquials una font molt valuosa per la investigació: "mina casi intacta y que en mi concepto se podría beneficiar con mucho provecho para la ciencia y el país". Potser és el moment de recordar que va ser un dels primers en valorar els llibres parroquials. Ultimament entre nosaltres s'han fet una sèrie de tesis doctorals en base aquests llibres. Ja són més d'un milió les partides estudiades i més de vint les tesis realitzades.

També a Lloret ens trobem un petit grup de metges que es van dedicar a l'homeopatia: Josep Blanch Clausell i Manuel Cahís Balmanya.

Durant el segle XIX una de les doctrines heterodoxes que més volada va tenir a Catalunya va ser l'homeopatia. Tenia unes implicacions socials importants. I un fonament que després van aprofitar els psiquiatres, especialment els psicoanalistes. L'homeopatia era el sistema terapèutic preferit pels rics, que en certa manera tenia una patologia diferent a la dels obrers. Així doncs en aquesta doctrina tenim a dos representants.

Josep Blanch Clausell va néixer a Lloret el 1833, cursà medicina a Barcelona, i fou el fundador i director de la revista "El Homeópata". Manuel Cahís Balmanya es nascut a Lloret el 1855. Morí a Barcelona el 1934. Fill del metge Manuel Cahís i de Balmanya de Suárez, oriund de Trinitat (Cuba). Estudià a Barcelona i es llicencià el 1875. exercí a Tordera, Premià de Mar i Vilassar. El 1833 deixa l'al·lopatia per l'homeopatia. Soci fundador de l'Acadèmia Mèdico Homeopàtica de

Barcelona. Autor: Homeopatía segura (Barcelona, 1911); "La homeopatía demostrada experimentalmente" (Barcelona, 1912). Acabà l'obra de traducció que havia iniciat Salvi Almató "Indicador característico de cien medicamentos homeopáticos, comprendiendo los treinta de Müller".

De Maçanet de la Selva serà Gil Saltor Lavall (1862-1909). El besavi, l'avi i el pare foren metges. Tots de nom Josep. Llicenciat a Barcelona el 1882. Es doctorà l'any següent a Madrid, amb premi extraordinari. Metge de professió, guanyà per oposició, als 26 anys, amb el número 1, la càtedra d'histologia i anatomia patològica de València (1889) i Saragossa (1890). Passà més tard a Barcelona (1892). Giné el nomenà secretari de la facultat el 1893. El 1894 va ocupar la càtedra de patologia quirúrgica, on va ser-hi tres anys. Recordem que era una època on habitualment es saltava d'una càtedra a una altra.

Saltor va començar la seva activitat social en una intervenció a l'Ateneu de Sants, en el que va constituir una secció literario-científica i va donar varies conferències de divulgació cultural. En 1903 fou elegit diputat provincial, pel districte de Sants, cessant el 1907. La seva actuació va ser laboriosa, eficaç i desinteressada.

El seu pare va ser delegat de l'Assemblea que va aprovar les Bases de Manresa, i ell mateix va ser sempre fidel a la catalanitat. Gil Saltor va ser un dels que va recolzar la necessitat de comptar amb una universitat arrelada en la cultura catalana. I en aquest sentit va fer costat a la tasca iniciada per August Pi Sunyer. A començaments de segle es va fer un congrés per planificar la universitat de Catalunya, i allí Pi Sunyer, Gil Saltor, i altres, van fer la seva proposta de redreçament cultural. Va ser doncs un primer intent de conseguir l'autonomia catalana.

Va traduir diverses obres, la majoria de cirurgia. Autor de molts treballs: Estudio sobre el iodoformo en terapèutica quirúrgica (Barcelona, 1889).

De la Cellera de Ter tenim a Joaquim Codina Vinyes. (1867-1934). Llicenciat en 1891, exercí un grapat d'anys com metge de la població. En aquell temps a La Cellera hi havia tres metges: ell, el seu pare i Calixt Noguer. Noguer havia nascut l'any 1864. Fou farmacèutic i metge. Autor d'una memòria històrico-científica de les aigües minero-medicinales corresponents a la primera regió hidrològica, a les vores del riu Ter, i de la riera d'Osor, des del terme de la Cellera, i que va servir de base per a declarar-les d'utilitat pública.

Codina col·laborà amb el doctor Corachan en la publicació del diccionari català de medicina. Metge i botànic, especialitzat en micologia. L'any 1906 influenciat pel naturalista d'Espinelves Marià Masferrer, i assessorat pel botànic terrassenc, Joan Cadevall, Codina inicià la seva dedicació a la botànica. El 1908 apareix el seu primer treball botànic: "Apuntes para la flora de la Sellera y su comarca" que va ser una gran aportació a la flora catalana. Aquell any va trobar una falguera al Pasteral (La Pellaea Hastata) que li va donar un cert prestigi. Al final de l'any següent, es comença a interessar per l'estudi dels bolets. Organitzà a Catalunya la

primera exposició de bolets. Primer a Girona (a la tardor de 1914), a Olot, La Cellerà (1924), i després a Barcelona. Trobà moltes espècies de bolets catalans. Autor: "Bolets bons i bolets que maten". Una obra divulgativa, que descriu en rodolins les característiques dels bolets més coneguts. "Per atrapar un ciureny, n'hi ha que perden el seny. I per trobar mollerics, no cal passar tants fatics." o "Tot bolet que faci llet no mata. Això es un fet. Però d'aquests, els que piquen, si no maten, mortifiquen". "Apuntes sobre la flora de la Cellerà y su comarca" (Girona, 1914). Morí en la recerca de bolets (als 67 anys).

D'Arbúcies citarem a Miquel Pons i Riera, nascut el 1843 i mort el 1898. Fill del farmacèutic Miquel Pons, va fer el batxillerat a Girona i medicina a Barcelona. Llicenciat el 1867. Exercí la professió al seu poble natal. Políticament fou un home actiu, que ocupà càrrecs de responsabilitat dins l'ajuntament d'Arbúcies, en l'àrea de política urbana i rural, i en l'àrea de beneficència i sanitat. Sota la direcció d'Unió Catalanista fou nomenat delegat a les assemblees de Manresa (1892), Reus (1893), Balaguer (1894) i Olot (1895).

També ens trobem alguns metges de fora de la comarca de la Selva, però que es van integrar plenament a ella. Dos clars exemplars són els metges Antoni Ariet i Barberis, i Ignasi Melé i Ferrer.

Antoni Ariet i Barberis va néixer a la població de Seva (Osona) el 1872. Era fill del cirurgià Ariet, natural de Pont de Claveroll (Pallars Jussà). Estudià medicina a Barcelona, i el 1906 (quan compava amb 36 anys), prenia possessió de la plaça de Viladrau (Selva), on fou metge durant 44 anys. La seva integració al poble fou plena, i això ho demostra el fet que tres anys després de viure al poble, l'1 de juliol de 1909, fou elegit alcalde. Càrrec que va tenir durant 14 anys, fins el 3 d'octubre de 1923 (amb motiu de l'inici de la dictadura de Primo de Rivera).

Políticament tenia tendències a favor de la Lliga, i era considerat un gran català i amant de la literatura catalana. Va escriure en català unes memòries d'un viatge a Terra Santa (1927), i unes proses del Montseny. Va morir a Viladrau l'1 de febrer de 1951 (als 78 anys) d'una angina de pit.

La seva principal obra mèdica és la Topografia Mèdica de Viladrau. S'ha dit que aquesta és la primera i més important obra que s'ha escrit sobre Viladrau. Fou premiada per la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona l'any 1913. Esta escrita en català, i es va publicar el 1915. La dedicà al Dr. Valentí Carulla i Margenat, metge, catedràtic i rector de la universitat de Barcelona entre els anys 1913-1923. El mateix Dr. Carulla li va fer el pròleg. El Dr. Carulla havia passat temporades a Viladrau i coneixia bé la zona i el Dr. Ariet.

Recordem que les topografies mèdiques foren impulsades notablement per la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (Salvà i Campillo, Santpons i altres) a les darreries del segle XVIII. De la comarca de la Selva tenim la del Dr. Ariet sobre Viladrau, i la del Dr. Francesc Arró i Triay sobre Caldes de Malavella (manuscrita, 1876).

L'altre metge forà és Ignasi Melé i Ferrer. Nascut a Cervera (Segarra) el 1860. Llicenciat en medicina a Barcelona el 1886, exercí a Barcelona. Cultivà l'arqueologia i la literatura. Donà diverses conferències a l'associació d'excursions científiques. I l'any 1892 en una de les seves excursions, va conèixer Tossa, i es decidí quedar-se a viure. El 1914 va trobar en el curs d'unes excavacions, una colònia romana "la villa romana dels "Ametllers". Un any després creà el museu Melé, amb els objectes de l'antiga Tossa. També fundà el museu de sant Feliu de Guixols. Va fer una tasca a la Costa Brava de desvetllar l'interès per les manifestacions artístiques i culturals. És autor "Una excursión a Tossa" (1927). Morí a Tossa el 1928 en la misèria (després d'haver passat 36 anys al poble). Actualment l'escola pública i un carrer porta el seu nom.

En el segle XX destacariem a Joan Sala i Roig i Joan Bofill i Deulofeu.

Joan Sala i Roig era fill de Riudarenes (Selva), però molt aviat va passar a viure a Santa Coloma de Farners, on el seu pare exercia la medicina. És llicenciat en medicina a Barcelona el 1924, i amplià estudis de medicina a Berlín i París. Des de l'any 1933 fins el 1939 fou professor ajudant de la universitat autònoma. El març del 1939 fou expulsat per ordre del degà Manuel Taure. Cultivà la digestologia, i destacà en el camp de l'hepatologia. La seva obra més coneguda fou "Diagnòstic i tractament de les icterícies", de la col·lecció monografies mèdiques. Aquesta obra escrita originalment en català, el 1936, se'n feren posteriorment edicions en castellà el 1940 i 1942. Va morir a Santa Coloma el 1988.

Joan Bofill i Deulofeu nasqué a Santa Coloma de Farners el 1903. Es llicencià en medicina a Barcelona el 1928. Treballà en l'Institut de Fisiologia. El 1930 era membre corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina. Participà en els congressos de metges i biòlegs de llengua catalana. Després de la guerra emigrà a Veneçuela on treballà a l'Institut Mèdic Experimental de Caracas (amb Pi i Sunyer). President del centre català de Caracas. Fundà dos laboratoris farmacèutics. Amb Enrique Galíndez és autor de "Metodo general de determinación de la vitamina C en los compuestos orgánicos".

Com a conclusió del que hem dit veiem que la comarca de la Selva ens ha ofert un grapat de sanitaris que han tingut una actuació meritòria i tributària del nostre record. Van actuar en camps diferents, i les seves aportacions serien d'un pes considerable, si tenim en compte que la demografia de la comarca no havia reïxit pas massa.